

Любов БОРОВЕЦЬ,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін
комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ІНТЕГРАЦІЯ ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ ЗНАНЬ У РЕАЛЬНУ ЖИТТЄВУ ПРАКТИКУ УЧНІВСТВА

Для педагогів громадянської та історичної освітньої галузі 2026/2027 навчальний рік є перехідним і водночас стратегічно важливим. Базова середня освіта завершує впровадження Нової української школи (НУШ) у 9-му класі. Водночас у 5-му класі стартує апробація оновленого навчального забезпечення в межах проєкту «Освіта для життя», а старша школа входить у практичну фазу підготовки до профільного навчання. У цих умовах уроки історії, громадянської освіти та правознавства мають ставати дедалі дієвішими, орієнтованими на формування практичних навичок, необхідних для життя в сучасному світі. Утім, дієвість цих уроків вимірюється не лише новими програмами чи підручниками, а й здатністю відповідати на глобальні виклики часу. Відтак громадянська та історична освітня галузь має особливу місію в умовах повномасштабної війни та інформаційних загроз для переосмислення історичної пам'яті. Саме тут і сьогодні учнівство вчиться працювати з джерелами, відрізняти факт від судження, бачити причини й наслідки подій, поважати людську гідність, розуміти права та обов'язки, осмислювати власну причетність до громади й держави.

Тому **методичні рекомендації підготовлено** як зразок для планування освітнього процесу в 5-9 класах Нової української школи та в 10-12 класах профільної середньої освіти. Після оприлюднення МОН інструктивно-методичних матеріалів саме на 2026/2027 навчальний рік учителям потрібно перевірити актуальність чинних програм, підручників та нормативних документів. Незмінним залишається головний вектор: **НАВЧАННЯ МАЄ БУТИ КОМПЕТЕНТІСНИМ, ДІЯЛЬНИМ, ДОКАЗОВИМ І ПОВ'ЯЗАНИМ ІЗ РЕАЛЬНИМ ЖИТТЯМ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ.**

1. Нормативні орієнтири та нові акценти 2026/2027 навчального року

Організація освітнього процесу у громадянській та історичній освітній галузі має спиратися на чинні законодавчі й нормативні документи:

- Закони України «Про освіту»;
- Закон України «Про повну загальну середню освіту»;
- Державний стандарт базової середньої освіти;
- Типову освітню програму для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти;
- Модельні навчальні програми НУШ з громадянської та історичної освітньої галузі;
- Державний стандарт профільної середньої освіти;
- Концептуальні засади освітніх галузей на 2025-2030 роки;

- Концептуальні засади реформування історичної освіти та профільної середньої освіти.

У 2026/2027 навчальному році особливої уваги педагогів потребують **чотири взаємопов'язані процеси:**

- **Завершення переходу базової школи на рейки НУШ.** Організація освітнього процесу в 9-му класі відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти та чинних модельних навчальних програм для 7-9 класів. Актуальні нормативні документи та оновлений текст Стандарту доступні на [офіційному вебпорталі Міністерства освіти і науки України](#).

- **Упровадження інноваційних підходів.** Апробація оновленого навчального забезпечення для 5-го класу в межах проєкту «Освіта для життя».

- **Стратегічна підготовка до профілізації.** Організаційно-методичне забезпечення закладів освіти щодо запровадження профільної середньої освіти з 2027 року, а також участь окремих ліцеїв у пілотуванні моделей старшої школи (детальні рекомендації МОН оприлюднено на платформі [Znaoptions](#)).

- **Оновлення програмного контенту для старшої школи.** Поява нових модельних навчальних програм для профільного рівня. Зокрема, особливої уваги потребує курс «[Права та обов'язки учнівської молоді](#)» (Профільна середня освіта. Основний / Поглиблений рівень) для 10-12-х класів.

Для вчителя це означає потребу не просто «оновити календарне планування», а докорінно переглянути саму логіку побудови уроку. Перехід до компетентісного навчання вимагає зміщення акцентів у щоденній практиці за принципом «від теорії — до дії»:

- **Від теми – до проблемного запитання.** Замість пасивного оголошення теми уроку, навчання будується навколо наскрізного проблемного питання, яке стимулює пошукову діяльність учнів та спонукає до дискусії.

- **Від переказу параграфа – до роботи з джерелами.** Пріоритетом стає не репродуктивне відтворення тексту підручника, а самостійний аналіз історичних документів, візуальних джерел, артефактів та медіаматеріалів.

- **Від контролю пам'яті – до перевірки життєвих умінь.** Оцінювання фокусується не на механічному запам'ятовуванні дат чи фактів, а на здатності учнів аргументувати власну позицію, критично мислити та застосовувати здобуті знання для аналізу сучасних процесів.

2. «Освіта для життя». Які зміни стосуються громадянської та історичної освітньої галузі

Проект «Освіта для життя» – це не просто оновлення вивіски чи зміна понять, а логічне та глибше продовження філософії Нової української школи. Ключова ідея – послідовне структуроване навчання з 1 до 12 класу так, щоб зміст освіти був пов'язаний із життєвими ситуаціями, міжпредметними зв'язками та реальними потребами дитини, громади й суспільства. Для громадянської та історичної освітньої галузі це особливо важливо, адже історичне знання й громадянська компетентність мають сенс тоді, коли допомагають учнівству розуміти світ, захищати гідність, ухвалювати рішення, відповідально взаємодіяти з іншими.

У навчальному процесі це зумовлює такі методичні трансформації:

- від механічного запам'ятовування дат – до розуміння історичного часу, причинно-наслідкових зв'язків;
- від готових оцінок історичних подій – до аргументованого судження на основі джерел;
- від формального вивчення прав і обов'язків – до моделювання життєвих правових ситуацій;
- від «правильної відповіді» – до вміння поставити запитання, перевірити інформацію, обґрунтувати позицію;
- від ізольованого предмета – до інтеграції з мовно-літературною, мистецькою, соціальною і здоров'язбережувальною, інформатичною освітніми галузями.

Учителю доцільно планувати уроки через три запитання:

- що учні мають зрозуміти;
- яку дію вони виконають із навчальним матеріалом;
- як це знання допоможе їм у житті.

Наприклад, тема про права людини може завершуватися не лише тестом, а створенням алгоритму дій у разі порушення права; тема про історичну пам'ять – аналізом локального місця пам'яті; тема про пропаганду – вправою з перевірки джерел і розпізнавання маніпуляцій.

3. Базова середня освіта. Цілісність навчальної траєкторії: 5 клас, 9 клас НУШ

У 5 класі громадянська та історична освітня галузь має зберігати адаптаційний характер. Саме в цьому віці важливо не перевантажити учнівство великою кількістю фактів, а навчити їх першим дослідницьким діям: спостерігати, ставити запитання, працювати з історичним джерелом, читати історичну карту. Навчити розрізняти минуле й сучасне; особисту, родинну, локальну та національну історію.

Апробація оновлених підручників і навчальних матеріалів у 5 класі має стати для вчителя не формальністю, а можливістю професійного зворотного зв'язку:

- що працює для дитини,
- які завдання справді розвивають мислення,
- які тексти потребують спрощення, де варто додати практичну або краєзнавчу дію.

У 5-6 класах доцільно зберігати баланс між історичним, громадянським і краєзнавчим змістом. Ефективними є короткі дослідження: «Історія речі з моєї родини», «Пам'ятне місце нашої громади», «Що означає бути відповідальним членом класу / громади?». Такі завдання формують не тільки знання, а й м'який перехід до складніших видів

завдань, що розвивають історичне та логічне мислення в 7-9 класах.

9 клас у 2026/2027 навчальному році набуває особливого значення. Відбувається завершення базової середньої освіти в концепції НУШ і водночас розпочинається етап підготовки до вибору подальшої освітньої траєкторії. Уроки історії України, всесвітньої історії, інтегрованих курсів історії та громадянської освіти, громадянської освіти й основ правознавства мають допомогти учнівству узагальнити досвід базової школи. Учнівство навчилось: працювати з різними типами джерел, аргументувати, бачити багатоперспективність, аналізувати суспільні процеси, розуміти взаємозв'язок прав та свобод і відповідальності.

У 9 класі потрібно посилити профорієнтаційний і громадянсько-практичний компоненти. Учнівство має бачити, як знання історії та права пов'язані з майбутніми освітніми виборами, участю в житті громади, медіаграмотністю, волонтерством, підприємництвом, захистом прав споживача, трудовими відносинами. Тому в календарно-тематичному плануванні доцільно передбачати підсумкові мініпроекти: історичне розслідування, правовий кейс, дебати, аналіз фейків та маніпуляцій у локальних новинах.

4. Методичні підходи до викладання історії, громадянської освіти і правознавства

Сучасний урок громадянської та історичної освітньої галузі має вибудовуватися як простір дослідження, діалогу й відповідальної дії. Важливо, щоб учитель не підміняв роботу учнів власним поясненням усього матеріалу, а організовував навчальну ситуацію, у якій здобувачі освіти самі читають джерело, порівнюють позиції, ставлять уточнювальні запитання, роблять висновки й презентують їх.

Методичні інструменти на уроках громадянської та історичної освітньої галузі
Історичні запитання на початку уроку.

- «Чому ця подія змінила життя людей?».
- «Кому було вигідно таке рішення?».
- «Що ми можемо довести джерелами?».

Робота з різними історичними джерелами (документи, карти, фотографії, плакати, карикатури, музейні експонати).

• Метод «Джерело / Контекст / Висновок», який допомагає учням не виривати факт із часу й обставин.

• Дебати, дискусії, рольові та імітаційні ігри, судові засідання, громадські слухання, засідання учнівської ради.

• Локальні дослідження Черкащини. Історія громади, пам'ятки, постаті, родинні історії, місця пам'яті, досвід спротиву й волонтерства.

• Цифрові карти, інтерактивні вправи, хронологічні стрічки, спільні презентації, електронні виставки та учнівські подкасти.

• Працюючи з історичною пам'яттю, учителю важливо уникати ДВОХ крайнощів:

1) перетворення УРОКУ на сухий перелік фактів;

2) перетворення УРОКУ на емоційну декларацію без доказовості.

Учні мають навчитися шанувати пам'ять, але водночас розуміти, що історична пам'ять потребує джерел, критичного мислення, відповідальності за слово. Особливо цінними є завдання, у яких

учнівство досліджує, як подія відображена в підручнику, документі, спогаді, пам'ятнику, музеї, медіатексті.

У правознавстві й громадянській освіті пріоритетом мають бути не лише знання понять, а здатність діяти правомірно. Якщо учень / учениця знає визначення договору, але не розуміє, на що звернути увагу під час його підписання, навчальна мета досягнута неповністю. Якщо учень / учениця може назвати право споживача, але не знає, як діяти в разі придбання неякісного товару, потрібна практична дія: кейс, алгоритм, рольова консультація, складання звернення, аналіз прикладу.

5. Оцінювання: від перевірки пам'яті до фіксації поступу

Оцінювання в громадянській та історичній освітній галузі має підтримувати навчання, а не лише підсумовувати його. Відповідно до сучасної логіки НУШ, учитель має оцінювати не тільки правильність відтворення факту, а й уміння учнівства працювати з інформацією, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, аргументувати позицію, аналізувати джерела, співпрацювати, застосовувати знання в життєвих ситуаціях.

Варто комбінувати поточне, формувальне, тематичне й підсумкове оцінювання.

Для цього можна використовувати:

- *короткі діагностичні завдання* з початком вивчення теми, котрі виявляють не прогалини «для покарання», а стартовий рівень розуміння основних тем;
- *чеклисти* до роботи з історичним джерелом, картою, правовим документом, медіатекстом;
- *рубрики* для оцінювання есе, дебатів, проекту, правового кейсу, історичного дослідження;
- *самооцінювання й взаємооцінювання* за зрозумілими критеріями: доказовість, логіка, коректність понять, повага до співрозмовника, практичність висновку;
- *портфоліо учнівських робіт*, які демонструють динаміку: від першої спроби аналізу джерела до самостійного мініпроекту.

Особливого значення набувають відкриті завдання. Вони не мають перетворюватися на надмірно складні академічні есе, але повинні давати учневі можливість мислити: «Поясни, чому...», «Порівняй позиції...», «Добери аргументи...», «Запропонуй правомірний спосіб дій...», «Оціни надійність джерела...». Такі формати краще показують реальний рівень компетентності, ніж завдання на механічне впізнавання відповіді.

У 9 класі доцільно планувати підсумкові роботи як комбіновані:

- частина завдань перевіряє знання понять і фактів;
- частина – уміння працювати з джерелом, картою або правовою ситуацією;
- частина – ціннісне судження й аргументацію.

Такий підхід відповідає логіці груп результатів і краще готує учнів до профільної старшої школи.

6. Профільна старша школа: нові можливості громадянської та історичної освіти

Профільна освіта є одним із головних стратегічних напрямків оновлення школи. Завдання профільної освіти – дати старшокласникам

можливість будувати індивідуальну освітню траєкторію, обирати профілі, предмети й курси відповідно до інтересів, здібностей і майбутніх планів. Для громадянської та історичної освітньої галузі це відкриває можливість посилити практичні, дослідницькі й суспільно значущі складники навчання.

У старшій школі історія, громадянська освіта і правові курси мають працювати не лише як засіб загальної ерудиції, а як підготовка до дорослого життя. Учнівство має навчитися аналізувати суспільні процеси, розуміти демократичні інституції, оцінювати інформаційні впливи, знати механізми захисту прав, розуміти трудові, споживчі, сімейні, цивільні й фінансові правовідносини. Саме тому профільна школа потребує курсів, які поєднують зміст із практикою, а не дублюють традиційний формат лекційного навчання.

Педагогічним працівникам варто вже у 2026/2027 навчальному році готувати методичну базу для профільної освіти: добирати правові й історичні кейси, налагоджувати співпрацю з музеями, архівами, судами, центрами безоплатної правової допомоги, громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування, закладами вищої освіти. Старша школа має вивести учнів за межі підручника – до дослідження, моделювання, публічного виступу, громадянської дії.

7. Модельна навчальна програма курсу «Права та обов'язки учнівської молоді». Методичний акцент

Особливої уваги у 2026/2027 навчальному році заслуговує Модельна навчальна програма курсу «Права та обов'язки учнівської молоді. Профільна середня освіта. Основний / Поглиблений рівень» для закладів загальної середньої освіти. 10-12 класи, рекомендована Міністерством освіти і науки України наказом від 18.03.2026 № 483. Програма має виразно практичне спрямування й може стати важливим інструментом підготовки старшокласників до реальних правових ситуацій дорослого життя.

Мета курсу полягає у становленні здобувачів профільної освіти як свідомих громадян України, здатних до партнерства в соціумі, розв'язання соціальних проблем, активної участі в суспільному житті, критичного мислення й реалізації власних прав і свобод у демократичному суспільстві. Тому викладання курсу доцільно будувати через принцип «право як життєвий інструмент»: не закон заради запам'ятовування, а закон як спосіб захисту гідності, безпеки, можливостей і відповідальності.

Структура курсу охоплює 4 модулі, 23 теми і 8 практичних занять:

- **Модуль 1.** Юридичний статус і соціальні гарантії військовослужбовців та членів їхніх сімей. *Акцент:* соціальний і правовий захист, право на освіту, алгоритми отримання пільг і соціальних стипендій;
- **Модуль 2.** Цивільні права молоді. *Акцент:* цивільно-правові договори, власність, спадкове та сімейне право, відповідальність, практичні моделі правомірної поведінки;
- **Модуль 3.** Економічні та трудові права молоді. *Акцент:* підприємницька діяльність, господарські договори, фінансова грамотність, трудові права й обов'язки, робочий час, заробітна плата;
- **Модуль 4.** Споживчі права молоді. *Акцент:* якість і безпека товарів та послуг, маркування, електронна комерція, механізми захисту прав споживачів.

З методичного погляду курс варто реалізовувати через кейси, рольові ігри, юридичні консультації, аналіз реальних документів, складання алгоритмів дій, моделювання судового засідання, дискусії, проекти, створення пам'яток, інфографік і цифрових продуктів. Найбільш результативним буде формат, у якому учень не лише читає правову норму, а застосовує її: аналізує ситуацію, шукає норму, визначає ризики, пропонує правомірний алгоритм, обґрунтовує рішення.

Рекомендуємо під час планування курсу використовувати такі типи навчальних завдань:

- «ЮРИДИЧНА КОНСУЛЬТАЦІЯ»: учні отримують життєвий кейс і готують алгоритм дій для умовного заявника;
- «ПРАВОВИЙ НАВІГАТОР»: групи створюють схему «куди звертатися, якщо порушено право»;
- «ДОГОВІР ПІД МІКРОСКОПОМ»: аналізують простий договір і позначають ризикові пункти;
- «МОЛОДЬ І ПРАЦЯ»: моделюють ситуацію першого працевлаштування та визначають права неповнолітніх працівників;
- «Я - СВІДОМИЙ СПОЖИВАЧ»: розробляють пам'ятку про дії в разі купівлі неякісного товару або проблеми з онлайн-замовленням.

Якщо курс реалізується як вибіркового освітнього компонент, рішення щодо оцінювання навчальних досягнень ухвалює педагогічна рада закладу освіти. За умови оцінювання варто надавати перевагу критеріям, що фіксують динаміку особистісного розвитку, вміння аргументувати, застосовувати правові знання в ситуації, працювати в команді, відповідально діяти. У курсі правової практики найважливішим результатом є не безпомилкове відтворення статті закону, а здатність молодої людини орієнтуватися в правовому полі й не бути беззахисною перед життєвими викликами.

8. Цифрові ресурси, медіаграмотність і безпечне використання ШІ

Цифрові інструменти в громадянській та історичній освітній галузі доцільно використовувати як засіб дослідження, візуалізації й комунікації, а не як самоціль. Учителю може залучати електронні карти, цифрові архіви, музейні онлайн-колекції, платформи для інтерактивних вправ, спільні документи, сервіси для створення хронологічних стрічок, ментальних карт, подкастів, презентацій і віртуальних виставок.

Водночас робота з цифровими матеріалами має обов'язково поєднуватися з медіаграмотністю. Учні повинні навчатися перевіряти автора, дату, джерело, мету повідомлення, наявність маніпуляцій, емоційно забарвлених оцінок, вирваних із контексту фактів. Особливо це стосується тем війни, історичної пам'яті, прав людини, міжнародних відносин і суспільних конфліктів.

Штучний інтелект може бути корисним для підготовки запитань, структурування матеріалу, створення чернеток, порівняльних таблиць, тренувальних тестів, але не має підміняти учнівське мислення. Рекомендуємо формулювати правило: ШІ може допомогти знайти ідею або структуру, але остаточне судження, перевірка джерел, аргументація й відповідальність за висновки належать людині. Не можна завантажувати персональні дані дітей, чутливу інформацію, фото учнів без належної згоди; необхідно пояснювати, де й навіщо використано цифровий інструмент.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 13.05.2026).
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 13.05.2026).
3. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.05.2026).
4. Про внесення змін до типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти: наказ МОН України від 09.08.2024 № 1120. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennia-zmin-do-typovoi-osvitnoi-programy-dlia-5-9-klasiv-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity> (дата звернення: 13.05.2026).
5. Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання: наказ МОН України від 02.08.2024 № 1093. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-rekomendatsii-shchodo-otsiniuvannia-rezultativ-navchannia> (дата звернення: 13.05.2026).
6. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku> (дата звернення: 13.05.2026).
7. Навчальні програми на основі модельних. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-prohramy-na-osnovi-modelnykh> (дата звернення: 13.05.2026).
8. Про затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2024 № 851. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.05.2026).
9. Про затвердження концептуальних засад освітніх галузей та дорожньої карти реалізації концептуальних засад освітніх галузей на 2025-2030 роки: наказ МОН України від 20.08.2025 № 1163. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-osvitnikh-haluzei-ta-dorozhnoi-karty-realizatsii-kontseptualnykh-zasad-osvitnikh-haluzei-na-2025-2030-roky> (дата звернення: 13.05.2026).
10. Освіта для життя: затверджено концепції освітніх галузей. URL: <https://mon.gov.ua/news/osvita-dlia-zhyttia-zatverdzheno-kontseptsii-osvitnikh-haluzei> (дата звернення: 13.05.2026).
11. МОН оголосило потребу в підручниках для 1 і 5 класів. URL: <https://mon.gov.ua/news/mon-oholosylo-potrebu-v-pidruchnykh-dlia-1-i-5-klasiv> (дата звернення: 13.05.2026).
12. Дібрано перші 79 ліцеїв, які пілотуватимуть Профільну з 1 вересня 2026 року. URL: <https://mon.gov.ua/news/dibrano-pershi-79-litseiv-iaki-pilotuvatyut-mut-profilnu-z-1-veresnia-2026-roku> (дата звернення: 13.05.2026).
13. Боровець Л. М. Модельна навчальна програма курсу «Права та обов'язки учнівської молоді. Профільна середня освіта. Основний / Поглиблений рівень» для закладів загальної середньої освіти. 10-12 класи. Рекомендовано МОН України, наказ від 18.03.2026 № 483. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni-prohramy/2026/mnp/04/borovec-programa.pdf> (дата звернення: 13.05.2026).
14. Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти: наказ МОН України від 30.06.2024 № 1072. URL: <https://mon.gov.ua/> (дата звернення: 13.05.2026).